

NÉMETH Ferenc

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka
ferencnemet@yahoo.co.uk

A BÁCS-BODROG MEGYEI IRODALMI TÁRSASÁG
A POLGÁRI SZOKÁSKULTÚRA
ÉS A PEREMVIDÉKI LÉT SZORÍTÁSÁBAN

Literary Society of Bács-Bodrog County
in the Grip of Middle-class Cultural Habits and Peripheral
Existence

Književno društvo Bač-bodroške županije u stisci građanske
običajne kulture i provincijskog bitisanja

Zomborban, Bács-Bodrog vármegye székhelyén, többszöri, XIX. század végi kezdeményezés után, csak a XX. század elején (1906) alakult meg a térség íróit tömörítő egyesülés, a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság, amely az első világháborúig fejtette ki munkáját. Alapítói inkább közművelődési, mint irodalmi jelleget szántak neki, de ettől eltekintve, megalakulása szervesen illeszkedett mind a XX. század eleji irodalmi pezsgésbe, mind a megyeszékhely egyletalapítási buzgásába. Az irodalmi társaság kétségkívül az akkor aranykorát élő polgári szokáskultúra és a viszonylag elszigetelt vidéki művelődési élet szorításában fejtette ki munkáját, ami miatt, eddigi méltatói – nem bocsátkozva mélyrehatóbban, tényleges munkájának elemzésébe – eltérően és viszonylag lekezelően értékelték tevékenységét. E tanulmány tényszerűen körvonalazza e zombori irodalmi tömörülés munkáját, bizonyítva, hogy kitapintható vidékisége ellenére kezdeti irányvételén túl vidéki irodalmi felolvasóestek (Bács, Szabadka, Bezdán stb.) szervezésével, Mikszáth negyvenéves írói jubileumának megünneplésével (1910), irodalmi pályázat meghirdetésével (1910), irodalmi közlőny (*Irodalmi Értesítő*, 1909) és irodalmi évkönyv (*A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság Évkönyve*, Zombor, 1912) megjelentetésével – az irodalmi élet fellendítésére összpontosított. *Kulcsszavak:* Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság, Zombor, vidéki irodalmi élet.

A XIX. század vége és a XX. század eleje az egyletalapítások kora volt Zomborban is, a megyeszékhelyen, ahol több tíz egyesület működött (Borovszky 1909, 233–234). S még ezt sem tartották elegendőnek, a zombori *Bácska*, a XX. század legelején is az egyesületek számának növelésére buzdította a polgárságot, hangsúlyozva, hogy „a mai kor jelszava: a közös célokért való tömörülés” (Anonim 1905, 1). Az egyletalakítási buzgalom eszmei hátterét a lap cikkírója így fogalmazta meg:

Klubbok, kaszinók, körök és egyletek tekintélyes számban vannak már nálunk is, de ez a szám még mindig kicsiny arra, hogy jelentékeny szerepet játsszon a mi társadalmi életünkben. Pedig a kor tanulságai azt követelik, hogy ezek a társadalmi egyesületek minél nagyobb számban legyenek s környezetükre, minél nagyobb befolyást gyakoroljanak. [...] Fejlesszük minden erőnkől kaszinóinkat, klubbjainkat, olvasóköreinket és egyleteinket, mert manapság csakis ezek a helyes és megfelelő bázisai annak, hogy egyesült erővel közös célokat érhessünk el. S miután hasonló intézmény ez idő szerint még nincs elegendő számban nálunk, alapítsunk újakat, minél többet (Anonim 1905, 1).

Ezen egyletalapítási felbuzdulás nyomán alakult meg (egyések szerint 1905-ben, mások szerint 1906-ban)¹ a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság, amely az akkor oly fontosnak mondott „intellektuális homogenitást” manifestálta.

Hosszú előtörténete volt e megalakulásnak, amely visszanyúlt a XIX. század végéig. Káich Katalin kutatásai igazolják, hogy Zomborban 1878 nyarán merült fel a gondolata egy irodalmi társaság megalakításának, de az írók tömörítésére csak az 1890-es években került sor a rövid életű Tóth Kálmán Kör megalakításával, amelynek irodalmi szakosztálya is volt (Bori 1998, 284–285). Herceg János írja, hogy Dömötör Pál már 1893-ban összehívta a zombori írókat azzal a szándékkal, hogy alakítsanak irodalmi társaságot, de hosszas vita után lemondtak erről a tervről (Herceg 1942). Tíz évvel később, 1903 tavaszán Dudás Gyula, a jeles történész vetette fel az ötletet a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat közgyűlésén, hogy az egyesület kebelében alakuljon „szépirodalmi osztály” (Muhoray 1903, 4–5). Az ülésen, amelyen nemcsak történészek, hanem írók is voltak (Gozsdu Elek, Kozma László, Trischler Károly, Trencsény Károly, Vértesi Károly, Buday Gerő és mások), a legnagyobb meglepetésre,

¹ Az alakuló ülésre és az alapszabályok jóváhagyására csak 1906-ban került sor, de a szervezési előmunkálatok elvégzése, valamint az alapszabályok kidolgozása 1905-ben történt. Ennek tükrében egyes források (Dr. Borovszky [1909], 233; *Alapszabályok*. 1913, 2) 1905-re teszik megalakulását, mások viszont (Herceg 1942; Bori 1998, 285) 1906-ra.

„az indítvány, néhány szónyi többséggel mellőztetett” (Muhoray 1903, 4–5). A meglepetést pedig az okozta, hogy éppen az írók vetették el ennek a gondolatát, legfőképpen Gozsdu Elek, mondván, hogy „nem akarunk önképzőköri működésre emlékeztető szépirodalmat” (Muhoray 1903, 4–5). Gozsdu nyilván Bács-Bodrog megyében akkortájt nemigen látott mást, csak műkedvelő írókat, s azok egyetbe tömörítésében a középszerűség s a műkedvelői színvonal népszerűsítését látta. Az ötlet ideiglenesen elaludt, s csak egy évvel később a *Bácska* hasábjain melegítette fel ismét terjedelmes cikkében T. Z. [feltehetően Topits Zoltán].² Ő egy kis kezdeményező csoportra hivatkozva fejtette ki az új írói tömörülés előnyeit, s azt a célt, hogy „e városban, mint a megye székhelyén egy lüktető és minden ízében magyar irodalmi élet üssön tanyát és váljék kútforrásává egy szebb jövőnek” (T. Z. 1904, 2–3). Az indítékokról pedig így vallott:

Az eszme benne van e szókbán: irodalmi egyesület! Fölösleges azt bővebben tagolni, mert nem akarnak a kezdeményezők egyebet, mint egyesíteni az összes bácskai írókat és közös erővel, közös lelkesedéssel követni azt a célt, mely a nemzet nyelvi nagyságát tűzte ki végpontjául. [...] Bácsmegye és e város tollforgató, az ideális értelemben vett tollforgató polgárainak szól a sorakozásra hívó, mert övék a feladata e megye kultúráját arra az eszményi magaslatra emelni, amelynél a nemzetnek kulturális nagysága kezdődik (T. Z. 1904, 2–3).

Ám már az ötlet újbóli felvetésénél felszínre kerültek az ellenérvék is: minek irodalmi társaság, amikor létezik már a Szabad Líceum? Vannak-e és hol vannak a bácskai írók? Volt már egy hasonló tömörülés, a Tóth Kálmán Kör, amely rövid időn belül beszüntette a munkáját, minek most ismét egy hasonló? (T. Z. 1904) A cikkíró *nemzeti érdekként* tüntette fel a megyei írók egyesületbe szervezését, mondván, hogy „Bácsmegyében nagy számmal vannak író emberek, akik éppen a támogatás híján bujkálnak az ismeretlenség homályában, a hírlapírás terén is sok kiváló tehetség mutatkozik”, hogy az egyesület maga fogja megválasztani tagjait, amelynél egyedüli mérce a tehetség lesz „s rang, politikai vagy társadalmi állás [...] itt sem fog tekintetbe jönni (T. Z. 1904, 2–3). Egyik legfontosabb célként jelölte meg, hogy „e nemes akció egy erős és az ország által elismert írói gárdát fog nevelni e megyében” (T. Z. 1904, 2–3).

Topits Zoltán cikkére elsőként Dudás Gyula reagált, aki elmondta, hogy már évekkel korábban volt hasonló kezdeményezése, amelyet nem sikerült megva-

² Topits Zoltán a *Bácska* tudósítója volt, évekkel később, 1919-től a *Budai Híradó* egyik társkiadója, majd szerkesztője.

lósítania (Muhoray 1904, 5). Felkarolva azonban az újabb ötletet, nyilvánosan felkérte Vértesi Károlyt „mint a kultúrtörekvések egyik legagilisabb s legméltóbb bajnokát”, hogy az egyesület megszervezése végett hívja össze „a számottevő megyei írókat” (Muhoray 1904, 5). Dudás javasolta, hogy a megbeszélésre hívjanak meg huszonöt zombori író³, továbbá harminchat megyei származású vagy a megyében élő író⁴. Nyílt levelére Vértesi Károly készségesen válaszolt:

Örülök, hogy írótársaim már elérkezettnek tartják az időt, bács megyei írókból egy irodalmi kör megalakítására nézve. Hiszen az a szellemi erő, névsor, melyet ön, tisztelt uram, nyílt levelében szíves volt figyelembe ajánlani, a sikert már magában foglalja. [...] a felsorolt író urakat és kartársakat [...] kérem ezen az úton, szíveskedjenek irodámban (Apolló utca 48) április 7-én, csütörtökön 5 órakor előértekezletre megjelenni és tanácskozni egy bácskai irodalmi kör megalakítása tárgyában (Vértesi 1904, 7).

E megbeszélést még néhány követte, miközben ellenvélemények is napvilágot láttak a sajtóban. Így például, dr. Szászy István azzal állt elő, hogy megyei irodalmi egyesület nem kellene alakítani, hanem, ahelyett inkább a szegedi Dugonics Társaságot kellene kiszélesíteni délmagyarországi irodalmi társasággá (Szászy 1904, 6).

Ettől eltekintve, a Vértesi vezette előkészítő bizottság, amely többször is megbeszélést tartott, 1905 nyarán elhatározta, „hogy miután az irodalmi egyesület megalakítása megyei kultúránk fejlesztése és istápolása, az írók társulása és az irodalmi érdekek felkarolása szempontjából egyaránt kívánatos lenne, [...] ez okból a társulat tervezete kidolgoztassék s a megyénkben működő írókhoz az alakuló értekezlet megtartása végett felhívás intéztessék” (M 1905, 4).

³ Ezek: Gozsdu Elek, Dömötör Pál, Buday Gerő, Baloghy Ernő, Szalay Frigyes, Türr Antal, Pataj Sándor, Donoszlovits Vilmos, Kabos Márton, Trischler Károly, Trencsényi Károly, Kozma László, Topits Zoltán, Rácz Soma, Duchon János, Medgyesi Ferenc, Benkó István, Zsulyevits Ernő, Prokópi Imre, Krump Vilmos, Novákovits Izidor, Roediger Lajos, Lallosevits János, Laza Kostić és Szilágyi Lajos.

⁴ Ezek: Latinovits Géza, Tóth Béla, Scossa Dezső, Milkó Izidor, Csillag Károly, Szeibenburger Károly, Hadzsits Antal, Rohonyi Gyula, Molnárné Radics Jolán, Koch József, Pető Lajos, Kovács Jenő, Molnár Gyula, Ledniczky Ipoly, Lemberger Ármin, Szászy János, Grünbaum Pál, Fárbas József, Gubicza Kálmán, Holzmann Ignác, Erdújhelyi Menyhért, Kovách Ferenc, Evetovics János, Thim József, Orbán Károly, Famler Gusztáv, Bierbrunner Gusztáv, Cziráky Gyula, Iványi István, Jauda Matild, Grosschmid Mária, Braun Henrik, Dugovich Imre, dr. Schober Béla, Tábori Róbert és Virter Ferenc.

Ettől kezdve már sínen volt a dolog, s az ügyet nemcsak a zombori, de más bácskai lapok is felkarolták: a *Zentai Híradó* például vezércikket írt róla (Anonim/I 1905, 4).

1905. szeptember 10-én a zombori városháza kistermében került sor az első nagyobb (előkészítő) értekezletre, amelynek megtartása előtt már többen (Dömötör Pál, Iványi István, Latinovics Géza és mások) jelezték belépési szándékukat (Anonim/I 1905, 4). Vértesi Károly arra a megbeszélésre hatvankilenc megyebeli írórt hívott össze (akik közül, rajta kívül, tizenheten jelentek meg: Dömötör Pál, dr. Pataj Sándor, Rác Soma, Trencsény Károly, Janda Matild, dr. Kabos Márton, Türr Antal, dr. Lemberger Ármin, Buday Gergely, Latinovits Szaniszló, dr. Radvány Ferenc, dr. Kohlmann Dezső, Pető Lajos, Novákovits Izidor, Dömötör Győző, Kovácsffy Antal és Szilágyi Lajos), s amelyen elfogadták a szervezőbizottság által kidolgozott alapszabály-tervezetet.⁵ E dokumentum kimondta, hogy a társaság célja „Bács-Bodrog vármegye és városai szellemi életének emelése, a nemzeti közművelődés elősegítése, egy tisztán irodalmi jellegű társaságnak a magyar irodalom művelésére és pártolására és a magyar társas élet fejlesztésére irányuló működése által” (Anonim/I 1905, 4). E cél elérését vidéki felolvasások szervezésével, irodalmi ünnepélyek és társas összejövetelek rendezésével, irodalmi pályázatok meghirdetésével, illetve irodalmi munkák elbírálásával, valamint évkönyv, értesítő vagy lap kiadásával szándékozták megvalósítani (Anonim/I 1905, 4). A leendő társaság rendes tagjai lehettek „azok a férfiak és nők, akik a magyar nemzeti irodalom művelése által erre érdemeket szereztek” (Anonim/I 1905, 4).

A későbbiek során derült csak ki, hogy az így megfogalmazott alapszabályok inkább a „nemzeti közművelődés” meg „a magyar társas élet fejlesztése” felé vitték el a társaság tevékenységét, mintsem a tiszta irodalom és a könyvszeretet iránt. Az is fölöttébb vitatható, szubjektív tagfelvételi mérce volt, hogy a jelentkező szerzők közül ki szerzett érdemeket a magyar nemzeti irodalom művelésében, s ki nem. A tagfelvétel másik buktatója pedig az volt, hogy ki tekinthető írónak Bács-Bodrog megyében. Néhány írórt leszámítva (Dömötör Pál, Milkó Izidor, Gozdsu Elek stb.) a társaság tagságában nagyobb számban voltak olyan újságírók, lapszerkesztők, történészek, tanárok és értelmiségiek, akiknek szinte alig volt érintkezési pontjuk a szépirodalommal, legfeljebb a lírai publicisztikával. A mércékkel volt itt gond tehát, meg az irodalmi színvonallal,

⁵ Az értekezlet elnökének Vértesi Károlyt választották, jegyzőjének dr. Pataj Sándort, amellet kijelöltek egy bizottságot is (Dömötör Pál, dr. Lemberger Ármin, Rác Soma, Buday Gergely, Milkó Izidor és Csillag Károly), azzal a feladattal, hogy előkészítse az alakuló ülés megtartását.

amelyre Gozdsu Elek figyelmeztetett, aki, a helyzet ismeretében, eleve nem akart „önképzőköri működésre emlékeztető szépirodalmat” (Muhoray 1903, 4–5).

Alig néhány nappal az 1905. szeptember 10-én megtartott előkészítő értekezlet után megérkezett az első pénzádomány is az alakulófélben levő irodalmi társaságnak. Lebach Péter cservenkai földbirtokos 100 koronát adományozott, s azzal ő lett a leendő társaság első alapító tagja (Anonim/II 1905, 3). De a pártfogással párhuzamosan érkeztek a támadások is: 1905 szeptemberének végén a *Szegedi Híradó* igyekezett nevetségessé tenni a leendő társaságot, kétségbe vonva, hogy lesz-e megfelelő számú, valamirevaló írója (Anonim/III 1905, 2–3). S ezt a gúnyolódást az egyik megyei lap is átvette (Anonim/III 1905, 2–3).

Az alakuló üléstől a tájolásig

Sok huzavona után, az alakuló ülésre csak 1906. június 24-én délelőtt tíz órakor, a zombori városháza nagy tanácstermében került sor (Anonim 1906, 2). Hogy miért késett az alakuló ülés megtartása, arra részben Vértesi Károly adott választ beszédében, pontosítva, hogy csak egy hónappal korábban, 1906. május 24-én érkezett meg (a megyei alispáni hivatal közvetítésével) az alapszabályok jóváhagyása a belügyminisztériumtól, pontosabban, akkor kapta kézhez a jóváhagyási záradékot, amelynek nyomán tovább lehetett lépni a társaság megalakítását illetően (Anonim 1906, 2). Beszédében röviden összefoglalta az alakulás történetét, de a leendő irodalmi társaság céljait is. Ez utóbbival kapcsolatosan kifejtette:

Mert mi a célunk? Megyénk és városaink szellemi életét, tőlünk kitelhetőleg emelni, a nemzeti közművelődést előmozdítani, a magyar irodalmat művelni, pártolni, írni és olvasni, a magyar társas életet fejleszteni, melynek bizony, valljuk meg őszintén, vannak hibái. Egy kultúrintézményt létesítünk a magunk és mások művelődésére, ez pedig jó dolog és az ilyen intézmény soha sem felesleges. Minél több van ebből, annál fejlettebb lesz az ország. [...] Isten áldását és az emberek jóindulatát kérem az alkotásukhoz (Anonim 1906, 2).

Az alakuló ülésen elnöknek Vértesi Károlyt választották, az öt alelnököt pedig területi megoszlás szerint (Rácz Soma [Zombor], dr. Milkó Izidor [Szabadka], dr. Lemberger Ármin [Baja], dr. Rohonyi Gyula [Újvidék], Érdujhelyi Menyhért [Zenta]). A társaság főtitkára dr. Pataj Sándor lett, titkára Prokópy Imre, könyvtárosa Trencsény Károly, pénztárosa Zsoldos Benő, ügyésze pedig dr. Baloghy Ernő. A választmányban zombori (Alba Nevis, dr. Donoszlovits Vilmos, dr. Kabos Márton, Latinovits Szaniszló, Megyesi Ferenc, dr. Radványiné Ruttkay

Emma), de vidéki írók (Dudás Gyula, Evetovich János, Janda Matild, dr. Lovászi Márton, Maison Mihály, dr. Révész Ernő) is helyet kaptak. Nem véletlenül hangsúlyozta beszédében Vértesi Károly: „Azon iparkodtunk, hogy a megyei jelleget a társaságunkban megóvjuk” (Anonim 1906, 2).

Miután 1906 júniusában „az igen szép irányú és a magyarság terjesztésére nézve igen hasznos” társaság megalakult, csaknem fél évnél kellett elteltie az első nyilvános bemutatkozásig (Anonim/I 1906, 2). Arra pedig 1906. december 16-án délután négy órakor került sor a zombori városháza nagytermében, s a Rákóczi-ünnepélyvel volt kapcsolatos. Rákóczi hamvainak hazahozatala aktualizálta a róla szóló megemlékezéseket Bácska-szerte is, s „miután Rákóczi is író volt, vallásos író”, a megye tollforgatói szerencsésnek találták ezt az alkalmat arra, hogy a nyilvánosság elé lépjenek (Anonim/I 1906, 2). A Rákóczi-esten az irodalmat – s ez a műsorszámokból is kiderül – Dömötör Pál *Prológja*, dr. Kohlmann Dezső előadása (*Rákóczi a magyar költészetben*), valamint Radványné Ruttkay Emma *Czinka Pannája* képviselte.⁶

Az estet követően a társaság közgyűlést is tartott, amelyen támogatta Vértesi Károly indítványát egy zombori, köztéri Rákóczi-szobor felállításáról (uo.). Sőt, a társaság az erre vonatkozó gyűjtést is felvállalta (Anonim/II 1906, 3). A közgyűlés táviratilag üdvözölte Apponyi Albert gróf kultuszminisztert is, aki válaszában „hazafias törekvésükhöz a legszebb sikereket” kívánt (Anonim/II 1906, 3).

Az első felolvasóülést csakhamar több is követte: 1907-ben Zomborban öt felolvasóülést tartottak, melyeken eredeti írással, verssel fellépett F. Galambos Margit, Vértesi Károly, dr. Kabos Márton, Zsoldos Benő, dr. Závodszy Levente, Janda Matild, Türr Antal, dr. Milkó Izidor, dr. Pataj Sándor, Körmöczy Ernő, Trencsény Károly, Latinovits Szaniszló és Ispánovics Sándor (Pataj 1912, 5–6). 1908-ban három ízben mutatkoztak be a bácskai írók Zomborban, egy alkalommal pedig Bácsban (Pataj 1912, 6–7). Ettől kezdve felvállalták a tájolást is, vagy ahogyan akkor fogalmaztak, a *vándorgyűlések* megtartását. 1909-ben csak két rendezvényt szerveztek, az egyiket Szabadkán, a másikat Zomborban, a harmadikat pedig Bezdánban (Pataj 1912, 8–9). 1910-ben három zombori felolvasásra került sor, közülük az egyiket Mikszáth Kálmán negyvenéves írói jubileumának szentelték (Pataj 1912, 9). 1911-ben csupán egy zombori felolvasást tartottak, ami egyértelműen arra utalt, hogy érezhetően lanyhult az írók munkakedve (Pataj 1912, 9–10). 1912 sem volt sokkal sikeresebb. Egy

⁶ Dömötör Pál *Prológiát*, Radványné Ruttkay Emma *Czinka Pannáját* és dr. Kohlmann Dezső előadását a *Bácska* 1906. dec. 22-ei számában közölte.

összesítő kimutatás szerint 1912 januárjával bezárólag a társaság tizennyolc felolvasóülést tartott (Pataj 1912, 10). Herceg János tudni véli, hogy meghívásokat kaptak Újvidékre, Szabadkára, Bajára, Kúlára és Hódságra is (Herceg 1942). Sőt, a vidéki lapok tudósításai, a felolvasóestekről szóló beszámolókon túl nem csekély indiszkrécióval és részletességgel számoltak be az estet követő pazar lakomákról, fesztelen társalgásról és meghitt borozgatásokról, amelyek az olvasóközönség előtt is rontották a társaságról kialakított képet. Herceg János egy szabadkai példát említett, amikor is a társaság ott vendégszereplő tagjainak – időnap előtt – még a színelőadás ideje alatt tálalták a vendéglőben a pazar vacsorát. Ezek az irodalmi estek

valóban felértek egy népünnepellyel. Bezdánban például, lovas bandérium várta az írókat, Hódságon a tűzoltózenekar. Az irodalmi társaság mindenben teljesítette azokat a követelményeket, amelyeket tőle, mint egyesülettől a megyei úri szokások elvártak. [...] Egy-egy népszerűbb polgár jubileumi vacsoráján is képvisletették magukat (Herceg 1942).

A kevés irodalmi termés és az annál sokkal több közéleti (helyi és vidéki) reprezentálás, a polgári szokáskultúra gazdag hagyományainak megfelelően, a közvélemény előtt valamelyest degradálta a bácskai író társadalom tömörüléséről alkotott képet, sőt az utókor értékítéletét is hathatósan befolyásolta. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság voltaképpen a polgári szokáskultúra és a peremvidéki lét szorításában fejtette ki tevékenységét, ami jelentősen elvette működésének irodalmi életét, és inkább a közművelődés felé sodorta. A társaság „felolvasó ülései” ugyanis nem voltak tisztán irodalmi estek, hanem közművelődési előadások. Prokopy Imre írja, hogy „a Társaság tagjai az egyes felolvasó üléseken nemcsak szépirodalmi dolgozatokkal: elbeszélésekkel, versekkel, műfordításokkal és esztétikai értékezésekkel, hanem bácskai vonatkozású történelmi és társadalomtudományi tanulmányokkal, meg útirajzokkal is szerepeltek” (Prokopy 1943, 152–155). Ez volt később egyik elmarasztaló mozzanata a társulat működésének.

A társaság tevékenységének, történetének azonban volt egy fontos részlete, amelyet eddigi méltatói szem elől tévesztettek. Nevezetesen az, hogy az 1906 és 1912 közötti időszakra esik tevékenységük első szakasza (az 1906-ban jóváhagyott alapszabályok alapján), s hogy 1912-ben fontos fordulóra került sor a társaság életében (Pataj 1912, 3–4). Arra pedig két tény szolgáltatott okot: az egyik, hogy 1912-ben elkészültek az új alapszabállyal, melyet 1913. május 13-án hagyott jóvá a belügyminiszter, és Szabó miniszteri tanácsos látta el kézjeggyel (Alapszabályok 1913, 11), a másik pedig, hogy mind a tagság,

mind a vezetőség tisztában volt már azzal, hogy a további tevékenységet, a siker érdekében más, „irodalmibb” irányba kellene terelni. Pataj Sándor 1912-ben ezt az állapotot „átmenetinek” nevezte, a társaság korábbi hatévi munkáját pedig úgy értékelte, hogy „sikerei talán nagyobbak lettek volna, ha az alakulás körülményei és a régi alapszabályaink nem hatottak volna bénítóan” (Pataj 1912, 3–4). Ezért harangozta be a társaság életében az „új működési vonalat”, amelyet az új alapszabály szentesített, s amelytől a társaság azt remélte, hogy eredményesebb munkához nyújt alapot, mint a korábbi (Pataj 1912, 3–4). Sajnos, az új alapszabályok életbe lépése után a társaság tevékenysége ahelyett, hogy fellendült volna, nagyon gyorsan kifulladt.

Irodalmi közlöny, irodalmi évkönyv, irodalmi pályázat

A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaságnak, ha rövid időre is, de sikertelenül lekerekítette munkáját, méghozzá úgy, ahogyan azt az alapszabályzatban előirányozták. A vidéki felolvasások mellett irodalmi pályázatok meghirdetésére, irodalmi munkák elbírálására, valamint évkönyv, értesítő kiadására is sor került (Anonim/IV 1905, 1–3).

1909 áprilisában indult meg a társaság hivatalos lapja, az *Irodalmi Értesítő* Pataj Sándor és Prokopy Imre szerkesztésében (Borovszky 1909, 478). 1910 márciusában a társaság irodalmi pályázatot hirdetett Mikszáth Kálmán negyvenéves írói jubileumával kapcsolatosan (óda megírására), s a pályadíjat Dömötör Pál érdemelte ki *Mikszáth Kálmánnak* című ódájával, amely az 1910. március 6-án, Zomborban megtartott Mikszáth-ünnepélyen is felolvasásra került (Pataj 1912, 14–16). Ezt az ódát később a Pataj szerkesztette évkönyv is közölte (Pataj 1912, 14–16). Kevésbé ismert tény, hogy Vértesi Károly az ünnepségről a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság nevében írt üdvözlő levelében Mikszáthot is tájékoztatta, sőt arról is, hogy a társaság őt dísztagjává választotta. Emellett ajándékkal is kedveskedett neki: horpácsi kertje számára egy facsemetét küldött (Vértesi 1910). A sors iróniája csupán az, hogy a Mikszáthhoz írt levél, az író halála napján kelt (Vértesi 1910). Így válasz rá nem is érkezhett.

A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság fontos, kézzelfogható dokumentuma az 1912-ben megjelentetett *Évkönyve* volt, amelyet Pataj Sándor főtítkár szerkesztett (Pataj 1912). Mint a hetvenkilenc oldalas kötet bevezetőjében írta, e kötet *határkő* volt a társaság életében: lezárta tevékenységük első, mintegy hatéves korszakát (Pataj 1912, 3–4). Ez abból is látszik, hogy Pataj a könyv legelején összegezte és áttekinthetően, évekre lebontva közzétette a

társaság felolvasásait a műsorszámok megnevezésével és a fellépők nevével együtt. Emellett a kötet második részében egy irodalmi válogatást adott közre a társaság tagjainak munkáiból. Közölte Dömötör Pál *Prológ* című költeményét (Pataj 1912, 11–13), *Mikszáth Kálmánnak* című, pályanyertes ódáját (Pataj 1912, 14–16), valamint *Rákóczi szobránál* című versét, amelyet 1912. június 9-én, a zombori szoborleleplezési ünnepségen Jászai Mari szavalt el az egybegyűlteknél (Pataj 1912, 17–23). Ott olvasható továbbá Trencsény Károly *Mikszáth nyelvészetéről* írt tanulmánya (Pataj 1912, 24–31), F. Galambos Margit *Egy leány dalaiból* című verse (Pataj 1912, 32). dr. Kohlmann Dezső terjedelmes előadása (*II. Rákóczi Ferenc a magyar költészetben*) (Pataj 1912, 33–55), Radványné Ruttkay Emma *Czinka Panna* című költeménye (Pataj 1912, 56–59), Vértesi Károly március 15-ei ünnepi beszéde (Pataj 1912, 60–66), Türr Antal *János vitéze* (Pataj 1912, 70–77), valamint Zsoldos Benő három (Pataj 1912, 67–69)⁷, valamint Pataj Sándor egy műfordítása (Pataj 1912, 78–79).⁸ A kötetben közreadottakról írta Pataj, bevezetőjének végén: „Akár sok, akár kevés, de minden...” (Pataj 1912, 4). S valóban, tekinthetjük e kiadványt csupán egyszerű évkönyvnek, de bácskai írók gyűjteményes kötetének is. Ez már megítélés dolga. Tény azonban, hogy máig a társaság tagjainak irodalmi működését dokumentálja.

A társaság 1912 áprilisában tartott tisztújító közgyűlést: elnöknek ismét Vértesi Károlyt választották, alelnöknek Pataj Sándort, főtitkárnak pedig Zsoldos Benőt (Ispánovics 2011, 195–197). Miután a további tevékenység kibontakoztatásának egyik kerrékötőjét Pataj szerint a korábbi alapszabályok képezték, 1912. október 26-án és 29-én a társaság rendkívüli ülést tartott, amelyen sor került azok módosítására is (Alapszabályok 1913, 10). Pataj a közgyűlés kapcsán többek között megjegyezte:

Ezen a közgyűlésen akarnak segíteni azon az abszurdumon, hogy minden nagyobb bácskai városból kell egy alelnöknek lenni, akár tudnak ott írni, akár nem, és próbálkoznak az analfabéták kiszorításával, ami igen nehéz feladat lesz. Az új alapszabályok szerinti tisztújításnak pedig az lesz az akadálya, hogy némelyek úgy ragadnak az állásukon, hogy a világegyetem sem mondanának le előbb (Ispánovics 2011, 195–197).

⁷ Hannah Gould *Tengerparton*, Basil H. Watt *Hora ruit* és Dafydd ab Gwilym *Carmen lugubre* című költeménye, melyet Zsoldos Benő angol eredetiből fordított.

⁸ Pataj Sándor: *Heine dalaiból*.

Az új, módosított alapszabályokat még 1912 végén felterjesztették a belügyminisztériumba jóváhagyásra, amit 1913. május 13-án el is nyertek (Alapszabályok 1913, 10). Mi újat hoztak ezek a módosítások a társaság életében? Először is, elfordultak a közművelődéstől, és tisztán irodalmi jellegű tevékenységet irányoztak elő. Így az alapszabályok 5. paragrafusában a tevékenységi formák sorából kimaradt a „társas összejövetelek rendezése”, a fontos újítás pedig „kiváló bácsbodrogmegyei, vagy bácsbodrogmegyei születésű írók irodalmi termékének kiadása” volt (Alapszabályok 1913, 4). Ugyancsak megszigorították a tagfelvételt is: az átmeneti intézkedések szerint a korábbi rendes tagok felolvasott munkáit egyben székfoglalónak tekintették, a régi tagok, akik még nem tartottak székfoglalót, kötelesek voltak azt egy éven belül megtenni, a régebbi rendes tagok pedig, akik a választmányhoz nem nyújtottak be „alkalmas munkát”, töröltettek a rendes tagok névsorából (Alapszabályok 1913, 10). A társaság rendes tagjai lehettek „férfiak és nők, akik a magyar nemzeti irodalom művelése által erre érdemeket szerezvén, a közgyűlés által beválasztottak” (Alapszabályok 1913, 4). Ugyancsak korlátozták a vezetőségi tagok számát, lecsökkentve egy elnökre és két alelnökre (Alapszabályok 1913, 8), feladva a vidéki alelnökök kinevezését.

Eltérő értéktételek

A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság tevékenysége később gyorsan feledésbe merült. Ennek egyik oka rövid, mindössze néhány éves tevékenysége volt, amely, úgy tűnik, éppen a kibontakozás küszöbén torpant meg. Azok, akik később valamilyen formában értékelték tevékenységét, különféleképpen ítélték azt meg.

Herceg János 1942-ben, a *Kalangyában* ébresztgette emléket, nem éppen hízelgően (Herceg 1942). Szerinte a társaság írói „a polgári társadalom sznobizmusára támaszkodva járták be Bácska nagyobb városait és falvait, hogy »istenadta tehetségük erejével, saját szűkebb hazájuk szellemi színvonalát mind magasabbra emeljék«” (Herceg 1942). Szerinte „azért látták szükségesnek egy irodalmi társaság létrehozását, mert azt a nagy vármegye tekintélye és országos jelentősége megkívánta. Nem illett elmaradni. [...] Irodalmi termése vajmi kevés volt ennek a kis társaságnak. [...] Az irodalmi élet pezsgésének csak a habja csapódott ide” (Herceg 1942).

Ugyanakkor alig egy évre rá, 1943-ban Prokopy Imre, a Szenteleky Társaság alakuló közgyűlésén mondott beszédében már éppen a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaságot állította mintaképül, követendő példaként, az új írói tömő-

rülés elé (Prokopy 1943, 152–155). Ő tudatában volt annak, hogy tevékenységének „megítélésében megoszlanak a vélemények”, de mint a társaság egyik alapító tagja vallotta, hogy 1906-ban

tagjai, mentesen minden önteltségtől és nagyképüségétől, csak azt akarták, hogy szerény működésükkel mennél szélesebb körben keltsék fel nem annyira a saját irodalmi szárnypróbálgatásaik, mint inkább a magyar irodalom, a magyar művészet, a hazai történelem és egyes társadalmi kérdések iránti érdeklődést. [...] Mindenekelőtt a magyar szellemet, a magyar érzést akarták ápolni, meggyökereztetni és terjeszteni, önzetlenül és teljes odaadással, mint a nemzet egyszerű és igénytelen napszámosai. Senki elől nem zárkozott el a Társaság, aki dolgozni akart és hajlandó volt tehetségét, képzettségét és munkaerejét a közös cél szolgálatába állítani (Prokopy 1943, 152–155).

Káich Katalin szerint pedig a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság egy vérszegény próbálkozás volt, amely csak intézményes keretet biztosított az akkor egyre harsányabb nacionalista rikácsolásba torkolló nemzeti gondolatnak (Káich 2006, 145). Bori Imre irodalomtörténetébe csak a számontartás igényével vette be, részletesen ismertetve a társaság alakulástörténetét, anélkül, hogy minősítésekbe bocsátkozott volna (Bori 1998, 285–287). Újabban Ispánovics Csapó Julianna is érintette e témát, kellő részletességgel, a bácskai magyar irodalmi kultúra előtörténetéről értekezve, az irodalmi élet intézményesülési kísérleteként tartva azt számon (Ispánovics 2011, 195–197).

Az eltérő értékelésektől függetlenül, a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság sajátos színtartója marad a bácskai írók több mint egy évszázaddal ezelőtti szervezkedésének.

Irodalom

Alapszabályok. 1913. *A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság alapszabályai*. Zombor: Bosnyák-Nyomda.

Anonim. 1905. Egyleti életünk. *Bácska* dec. 19. 1.

Anonim/I. 1905. A Bács-Bodrog vármegyei irodalmi társaság. *Bácska* szept. 8. 4.

Anonim/II. 1905. Első adomány az irodalmi társaságnak. *Bácska* szept. 15. 3.

Anonim/III. 1905. Még egy őszinte szó az irodalmi társaságról. *Bácska* szept. 29. 2–3.

Anonim/IV. 1905. Bács-Bodrog megyei irodalmi társaság. *Bácska* szept. 12. 1–3.

Anonim. 1906. A Bács-Bodrog megyei Irodalmi Társaság megalakulása. *Bácska* jún. 26. 2.

- Anonim/I. 1906. Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság. *Bácska* dec. 14. 1–2.
- Anonim/II. 1906. Apponyi a megyei Irodalmi Társaságnak. *Bácska* dec. 22. 11.
- Bori Imre. 1998. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék–Beograd: Forum Könyvkiadó–Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dr. Borovszky Samu szerk. [1909]. *Bács-Bodrog megye I*. Budapest: Országos Monográfia Társaság.
- Herceg János. 1942. Irodalmi társaság a régi Bácskában. *Kalangya* 9. http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=folyoirat_oldal&id=3265&page=3 (2015. máj. 20.)
- Ispánovics Csapó Julianna. 2011. *A bácskai magyar kultúra előtörténete a régió magyar könyvkiadása szempontjából*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Káich Katalin. 2006. A Tóth Kálmán Kör. In *A bogyófák árnyékában. Tanulmányok Zombor művelődéstörténetéből*. Újvidék: Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság.
- M. 1905. Megyei irodalmi társaság. *Bácska* jún. 16. 4.
- Muhoray [Dudás Gyula]. 1903. Múzeum-egyesület. *Bácska* márc. 17. 4–5.
- Muhoray [Dudás Gyula]. 1904. Bácskai írók egyesülete. *Bácska* márc. 25. 5.
- Pataj Sándor szerk. 1912. *A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság Évkönyve*. Zombor: Bittermann Nándor és fia cég könyvnyomdájából.
- Prokopy Imre. 1943. Közösen a közös célért. *Kalangya* 4. 152–155.
- Dr. Szász István. 1904. A „bácsmegyei írók köré”-ről. *Bácska* ápr. 19. 6.
- T. Z. [Topits Zoltán]. 1904. Irodalmi egyesület. *Bácska* márc. 1. 2–3.
- Vértesi Károly. 1904. Válasz Muhoray nyílt levelére. *Bácska* ápr. 1. 7.
- Vértesi Károly. 1910. *Vértesi Károly levele Mikszáth Kálmánnak*. 1910. május 28. Jelz. Ms 10.269. Jub. gyűjt. 3. cs. 24. Mné aj. 1913. Internetes forrás: Mikszáth Kálmán levelezése. http://www.intratext.com/IXT/HUN0135/_PER.HTM (2015. ápr. 20.)

LITERARY SOCIETY OF BÁCS-BODROG COUNTY IN THE GRIP OF MIDDLE-CLASS CULTURAL HABITS AND PERIPHERAL EXISTENCE

After several initiations at the end of the 19th, it was only in the early 20th century (1906) that the association, the Literary Society of Bács-Bodrog County was founded, which brought together the writers of the regions and was active until the First World War. Its founders had intended it to be more of an educational and cultural society, but aside from that, its foundation was an integral part of both the literary effervescence of the time and the ambition to establish associations in the county seat. The literary society engaged in activities within the framework and grip of the golden age of middle class cultural habits and the relatively isolated provincial cultural life, and for this reason, those who attempted to appraise it differed in their opinions, and were rather

unflattering in their assessment, without engaging into a thorough analysis of its work. This study gives a factual outline of the work of the literary association in Zombor proving, that in spite of its provinciality, beyond its original intent, by organizing literary evenings (Bács, Szabadka, Bezdán, etc.), celebrating the 40th anniversary of Mikszáth's anniversary of his literary career (1910), announcing a literary competition (1910), and publishing a literary bulletin (*Irodalmi Értesítő* – 1909) and a literary almanac (*A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság Évkönyve*, Zombor, 1912) it focused its activities on boosting literary life.

Keywords: Literary Society of Bács-Bodrog County, Zombor, provincial literary life.

KNJIŽEVNO DRUŠTVO BAČ-BODROŠKE ŽUPANIJE U STISCI GRAĐANSKE OBIČAJNE KULTURE I PROVINCIJSKOG BITISANJA

U Somboru, sedištu Bač-Bodroške županije, nakon više inicijativa s kraja XIX. veka, tek je početkom XX. veka (1906) osnovano udruženje pisaca tog regiona, Književno društvo Bač-Bodroške županije, koje je delovalo sve do početka prvog svetskog rata. Njeni osnivači namenili su joj više kulturnu nego književnu ulogu, ali nezavisno od toga, njeno osnivanje se organski uklapalo kako u književna vrenja početkom XX. veka tako i u veoma žive procese osnivanja udruženja u županijskom središtu. Književno društvo je bez sumnje, svoju aktivnost ispoljavalo u stisci građanske običajne kulture, koja je tada bila u svom zenitu, i relativno izolovanog provincijskog kulturnog života, zbog čega su oni koji se bavili sa njom – ne upuštajući se dublje u analizu njenog stvarnog rada – njen rad ocenili različito i relativno snishodljivo, ponekad čak i ironično. Ova studija faktografski predstavlja rad ovog Somborskog književnog društva, s namerom da dokaže, da je i pored svog provincijalizma, nakon svoje početne orijentacije, organizovanjem literarnih večeri u provinciji (Bač, Subotica, Bezdán itd.), proslavom 40. godišnjice književnog jubileja Kalmana Miksata (1910), raspisivanjem književnog konkursa (1910), izdavanjem književnog biltena (*Irodalmi Értesítő* – 1909), i objavljivanjem književnog godišnjaka (*A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság Évkönyve*, Zombor, 1912) – bila fokusirana na razvoj književnog života.

Ključne reči: Književno društvo Bač-Bodroške županije, Sombor, književni život u provinciji.